

Ю.Осадча, канд. філол. наук, докторант  
 Інститут літератури ім. Тараса Шевченка НАН України

### ПОЕТИЧНІ АНТОЛОГІЇ ЯПОНІЇ: ВІД ФОЛЬКЛОРУ ДО КАНОНУ

*Стаття посвячена становленню традиції складання поетических антологій і формуванню поетического канона в середньовіковій Японії. Отличия между антологиями разных периодов и литературных традиций раскрывают процесс формирования представлений о поэзии как художественном творчестве и ее роль в жизни общества. Особое внимание уделено структуре и формальным составляющим поетических антологий, прежде предисловиям.*

*Ключевые слова: поетическая антология, литературный канон, фольклор, танка, канси.*

Iu. Osadcha, PhD in Philology, doctoral student  
 Taras Shevchenko Institute of Literature, NAS of Ukraine

### POETRY COLLECTIONS IN JAPAN: FROM FOLKLORE TO THE CANON

*Article is devoted to the tradition of poetry anthologies' compiling and the formation of poetic canon in Japan. The conception of poetry as literary activity and its role in society was examined on examples of the anthologies of different periods and literary traditions. Special attention was paid to the structure and formal components of poetry anthologies, preface in particular.*

*Keywords: poetry anthology, literary canon, folklore, tanka, kanshi.*

УДК 002(520):008

I. Сидоркіна, вкл.  
 Київський національний лінгвістичний університет, Київ

### ПОНЯТТЯ "ГІБРИДНИЙ ПИСЬМЕННИК": КУЛЬТУРНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ СУЧАСНИХ ЯПОНОМОВНИХ ТРАНСКУЛЬТУРАЛЬНИХ ПИСЬМЕННИКІВ

*У статті вивчаються проблеми дослідження творчості япономовних транскультуральних письменників. Розглядається феномен письменника – не етнічного японця, який обрає японську мову для своєї творчості, а також японського письменника, який пише не лише японською мовою, та є носієм двох культур. Представлено декілька підходів науковців та літературних критиків до теоретичного осмислення феномену творчості письменників із дефісною ідентичністю.*

*Ключові слова: япономовні письменники, транскультуральні письменники, мультикультуралізм, ідентичність, гібридність.*

У контексті глобалізаційних процесів, які відбуваються в світі – адаптації, акультурації, асиміляції тощо – проблема самоідентифікації набуває особливо актуального значення, постає гостра необхідність культурного самовизначення. Самоідентифікація виступає центральним елементом самосвідомості сучасних письменників і пов'язується з відповіддю на запитання "хто Я?", "Де мої корені?", з фіксацією свого стану в системі суспільних відносин.

Проблема культурної самоідентифікації міститься передусім у свідомому сприйнятті культурних норм, зразків поведінки, систем цінностей і мови як засобу їх фіксації та трансляції, усвідомленні свого "Я" з позицій культурних характеристик, належності до конкретної етнічної групи, у виявленні лояльності до її традицій та норм, самоототожненні саме з цими культурними зразками.

Людина завжди відчуває себе частиною "ми", і етнос – не єдина група, в приналежності до якої людина шукає укоріненості в житті. Шляхом ідентифікації себе з певною спільнотою особа живе зі зворотнім зв'язком, який має як внутрішню, так і зовнішню спрямованість [8].

Якщо зв'язок із контекстом свого народження втрачений, індивід отримує можливість більшого вибору в самовизначенні. Звичайно, ми народжуємося як члени сімей та ідентифікуємо себе з нашими батьками, однак, по мірі наростання сучасних цивілізаційних перетворень ми отримуємо більшу можливість у виборі культурного самовизначення (відтак, самоідентифікації). Помітно прискорюються сьогодні й темпи соціальних і культурних змін, отже, ідентифікації стають дедалі короткочасними. Нові форми самоототожнення накладаються на попередні, можливо, більш глибоко вкорінені форми ідентичності [7].

До середини ХХ ст. країни, соціальний устрій в яких побудований на ідеалах ліберальної демократії, дотримувались переважно загальної стратегії побудови нації, а саме: проводили асиміляцію національних меншин. Незалежно від національного походження цих меншин, вони очікували на їх повне розчинення у "плавильному

котлі" нації, що вже існує або саме формується. Культурні відмінності розглядалися як ті, що потрібно подолати. Приблизно з другої половини 60-х років асимілююча стратегія почала піддаватися ревізії, а різні демократичні держави так чи інакше приходили до визнання культурного різноманіття. Вони перестали вважати культурну неоднорідність чимось, із чим потрібно боротись або що необхідно усунути [6].

Хоча культури Заходу і Далекого Сходу довгий час вважались не здатними до ентропійних процесів у літературному просторі, врешті-решт, вони у своїй взаємодії досягнули значного зближення, що зробило можливим створення нового літературного (і культурного) андрогену.

Цей процес зближення двох культур починався з появи на Заході моди на побутові речі східного походження, а саме: віял, ширм, ваз, порцелянових статуєток та ін. Згодом захоплення Сходом проникло й у літературу. Орієнталізм "першої хвилі", з одного боку, мав риси ідеалістичного ставлення до Далекого Сходу, а з іншого – європоцентристські настрої та зверхнє ставлення до східних культур, що ставали на заваді кращого пізнання східної філософії та світогляду. Елементи культури Далекого Сходу використовувались в літературі наче декорації, які не несли функціонального навантаження. "Друга хвиля" орієнталізму припала на кінець ХІХ сторіччя, коли Захід втомився від власних матеріалістичних цінностей і почав шукати на Сході "порятунку від самого себе". Це відразу ж відобразилось у образотворчому мистецтві та літературі, де Схід став не просто пікантним й елегантним доповненням, але й джерелом філософських істин, платформою, з якої можна по-іншому побачити світ. Вже кілька десятиріч ми спостерігаємо, як відмирає та втрачає актуальність європоцентристський погляд на світову історію та культуру людства.

Разом з тим, країни Далекого Сходу вже також зробили певні кроки назустріч Заходу, виявивши не аби яку цікавість до останніх досягнень науки і техніки, соціальної та релігійно-філософської думки, мистецтва, освіти,

юриспруденції тощо. Так, зокрема, на світові глобалізаційні процеси Японія відповіла появою в сучасному літературному просторі нових письменників – "культурних метисів", та нового читача – покоління "шінджінруй" ("тип нової людини").

Щодня ми маємо справу з "іншими" суб'єктами, які відрізняються від нас своєю ідентичністю і способами репрезентації. Проблема "Іншого" або опозиції "Свої/Чужі" була властива людській свідомості в усі епохи і має фундаментальне значення для розкриття специфіки будь-якої культури. Роль образу "Іншого" у формуванні персональної ідентичності на різних етапах виключно важлива, оскільки пізнання чужої культури і самопізнання – явища одного порядку. Природно, що в різні історичні часи воно мало різний зміст. Сприйняття однієї культури іншою у XVIII – XIX століттях дуже відрізняється від того, як сприймається Схід Заходом у XX столітті.

В сучасному літературному просторі особливу увагу до себе привертають письменники, які зберігають культурні коди однієї країни, і, завдяки тривалому проживанню за кордоном, набули рис носіїв іншої культурної спільноти та свідомо приймають норми і правила поведінки, мову, систему цінностей культурної традиції, яка переважає на території їх проживання. Зіткнення з нерідною культурою сприяє критичному її сприйняттю та осмисленню, а також переосмисленню культури рідної. Позиція бікультурного письменника в соціумі та його творів у літературному просторі носить маргінальний характер, і рідна культура перестає існувати у звичному для нього вигляді, але й бачення нової культури різниться від бачення її носіїв. Дослідження проблематики бікультурної творчості сучасних письменників дозволяють переосмислити літературну традицію репрезентації образу певної країни у міжнародному літературному просторі.

Питання національної ідентичності, що особливо гостро актуалізувались у ситуації пост колоніалізму, хвилюють багатьох дослідників. Ф. Фаног і Г. Бгабга розглядають формування ідентичності "інших" на прикладі колонізованих народів. Ф. Фанон, у цьому процесі ключову роль відводить мові: "Колонізація стверджується за допомогою мови" [12]. На його думку, етнічний "інший" необхідний для створення підтримки різноманіття в суспільстві, а також для формування уявлення про себе.

Звичайно, можна вважати, що культурні стереотипи – явище неминуче й досить негативне. Навіть позитивні стереотипи небезпечні тим, що створюють враження об'єктивності, підтримуючи цілу систему суб'єктивних уявлень про ту чи іншу культуру. До того ж, культурі, як і її носіям властиво змінюватись з часом, але стереотипи дуже важко позбутись.

Дві промови японських письменників – Нобелевських лауреатів демонструють спробу переосмислити літературну традицію репрезентації образу Японії на Заході та дискурсивні іміджі "японськості" ("japanism"), що вже сформовані в літературній думці. Коли в 1968 році свою Нобелевську премію отримував японський письменник Ясунарі Кавабата, він виступив з промовою, яка називалась "Народжений красою Японії" [5], але вже через двадцять шість років, Кендзабуро Ое, з такої ж нагоди виступав вже із промовою, яка б мала зруйнувати стереотип, закладений в назві промови Кавабата – "Народжений невизначеністю Японії" [20]. Промова Кавабата підкреслювала оригінальність японської естетики, відмінність від західної культури, роблячи наголос на таких словах, як "краса", "неповторність". Ое виступав зі своєю промовою вже в той час, коли японська література робила спроби стати "відкритою для світу" і вступити у взаємодію зі світом, не закриваючись ширмою "особливої, недосяжної естетики".

Дослідження творчості гібридних письменників дозволяє прослідити механізми дистанціювання від культурних кліше та стереотипів, а також створення нового "між-простору". Особливу увагу до себе привертають письменники, які пишуть не лише рідною мовою, і є носіями більше, ніж однієї національної культури. До таких письменників належать зокрема і японські письменники, що народились в Японії та пишуть японською мовою, але живуть за кордоном, а також іноземці, які не є етнічними японцями, але обрали японську мову для створення художнього тексту.

Питання розробки певних маркерів на позначення транскультуральності як ознаки художнього твору є дуже важливим. Транскультурна література у багатьох випадках розглядається крізь призму мови, на якій твориться. Такі дослідники, як А. Ападураї, С. Гіканді та П. Джей, концентруючись на проблемі тлумачення "літератури англійською мовою", говорять про її відмінності від національної англійської літератури, насамперед у тому, що перша висвітлює не стільки особливості певної нації, скільки відображує глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі. В даному випадку англійська мова втрачає свою національність, і виступає мовою глобалізації, стаючи транскультурним простором для творчості письменників. Втім, звісно, не лише англійська мова стає мовою нових гібридних літератур. Такі япономовніроскокультурні письменники як американець Хідео Леві сприяють тому, щоб японську літературу сприймали не як маленький екзотичний сегмент великої світової літератури, але як літературу, що має спільну із всім світом проблематику.

На прикладі творів Хідео Леві можна прослідити, наскільки інакшою може бути Японія у творах письменника-іноземця.

Дослідники Джанг Лі [14] та Тереса Ватанабе [19] у працях відмічають, що письменники-іноземці своєю творчістю змушують переосмислити стереотипне уявлення про унікальність японської культури та вийти за межі дуальності "Свого/Чужого", порушуючи актуальні проблеми з особливої точки зору, яка притаманна саме бікультурним письменникам. Так, Нумано Міцуйоші у передмові до збірки "Він" пише про творчість ще одного япономовного письменника, що не є етнічним японцем, Ян Согіру: "Завдяки безжалісному погляду, яким автор побачив наше суспільство, японська література стала різноманітнішою та багатшою" [7].

Про вибір японської мови для написання художнього тексту американський письменник Хідео Леві говорить наступне: "Це перемога японської мови, яка домоглася того, що людина іншої культури схотіла на ній творчо висловлюватись" [7]. Попри те, що свідомість японців вважається дуже націоналістичною щодо мовного питання, та попри існування уявлення про надзвичайну складність японської мови, творчість японських письменників-іноземців вже змусила японців розпочати переосмислення цих явищ.

Аналізуючи місце, яке кроскультурні письменники посідають у сучасній світовій літературі, можна звернутися до поняття "між-простір", що запровадив Г. Бгабга. Він описує його як певний стан, який дозволяє "територіям розбіжності" накладатися одна на одну таким чином, що інтернаціональний письменник виказує приналежність до обох світів та водночас не належить до жодного з них. Створюючи прозу "в межах" таких прикордонних зон, сучасні "дефісні" письменники ставлять під сумнів нерівні взаємовідносини між людьми, расами та мовами [4].

Плідні підходи до теоретичного осмислення складного феномену творчості письменників із дефісною іде-

итичністю пропонують Гарольд Блум у роботі "Asian-American Writers" (2009), Френк Чін у роботі "Come All Ye Asian American Writers of the Real and the Fake" (1991), М. Толстанова у таких роботах, як "Множественная идентичность в контексте концепции транскультурации" (2010) та "Человек в современном мире: проблемы множественной идентичности" (2008), Е. Саїд у праці "Орієнталізм" (2001). Слід також відзначити такі відомі праці українських науковців, як "Єдність множинного. Американська література кінці ХХ, поч. ХХІ століть у контексті культурного плюралізму" (2010) Н. Висоцької, та "На перекрестке культур Востока и Запада: транскультурный феномен творчества Фрэнка Чина" (2013) В. Ліпіної, В. Селігея та дисертацію О. П. Усенко на тему "Японський компонент імагологічної проблематики творчості Кадзуо Ішігуро" (2014).

У межах протиставлення категорій "Схід" і "Захід" проводилася більшість досліджень у галузі як літератури, так і філософії, релігії, мистецтвознавства та інших гуманітарних дисциплінах. Але сучасні глобалізаційні процеси змушують нас звільнятися від диктату цієї дуальності задля можливості виходу в новий простір культурного плюралізму. Сучасний світ ставить перед митцями завдання сприяти "діалогу культур", і це завдання не під силу вирішити, маючи за основу концепцію дуальності світу. Так само як і перед дослідниками літератур стоять питання, на які не можливо відповісти без трансформації цінностей. Вважається, що Захід і Схід являють собою два протилежні типи світогляду, світовідчуття, способу буття, дві протилежні типологічні форми культури: діяльну і споглядальну, інтелектуально-раціоналістичну і образно-поетичну. Проте, основним напрямом дискурсу ХХ, а слідом й ХХІ століть, став діалог культур, що відображений у мистецькій практиці сучасних авторів.

Проблема місця письменників-іноземців в японській літературі є маловивченою, і загального терміну на їх позначення наразі не існує. Дослідник Джанг Лі наводить декілька варіантів, що використовуються в літературній критиці:

外国生まれ日本の作家 ("японські письменники, що народились за кордоном"),

在日作家 ("письменники, що перебувають в Японії"),

越境作家 ("письменники, що перетинають кордони"),

日本語の作家 ("япономовні письменники" – термін, в якому вдало відображено той факт, що японська не є для них рідною, бо для рідної мови використовується термін 国語).

Жоден з цих термінів не є вичерпним і досконалим. Позначення "дефісний" або "через-дефіс" у визначенні широкого масиву гібридної літератури, створеної письменниками, що одночасно представляють дві культури, також має значний недолік, який полягає у тому, що, наприклад, в англійській мові при написанні терміна дефіс може не використовуватись ("Japanese American literature"). Професор В.І. Ліпіна у статті "The Transcultural as New Aesthetic Category of Contemporary Literature" вдається до тлумачення творчості таких інтернаціональних письменників, як Кадзуо Ішігуро, Френка Чіна, Емі Тан, Тодда Шімода у рамках транс культурної естетики.

Е.Маральд, досліджуючи творчість американської письменниці українського походження Дженіс Кулік Кіфер, аналізує прояви інтеркультурності та транскультурації у гібридних літературах, та доходить висновку, що "транскультурна література розглядає досвід перетину культурних бар'єрів як дещо особливе, і висловлює фактичний досвід міграції", тоді як інтеркультурна література "передає бачення полікультурної інтеграції як значущого розв'язку" [15].

Негеографічний характер нового культурного простору обумовлює появу "нової гібридної культурної ідентичності, що не пов'язана із певною територією". Праці останніх десятиріч, присвячені проблемі ідентичності, підтверджують таку концепцію. Дослідників цікавить вивчення колективної ідентичності з префіксом "транс-": транснаціональної, трансетнічної, транскультуральної [2].

Багато уваги проблемі гібридної ідентичності приділяє азіато-американське літературознавство. Саме в межах цього напрямку вперше окреслили коло проблем, пов'язаних із відображенням в тексті транскультуральної ідентичності.

Зацікавленістю літературознавців та критиків мультикультуральними авторами відзначається виданням відповідних антологій. У 1970-ті роки було складено та видано три найвідоміші антології азіатсько-американської літератури, які зараз вже вважаються класичними. Перша з них – це антологія "Asian-American Authors" ("Азіато-американські письменники", 1972). Її укладачами були Сай-ю Хсю (Kai-yu Hsu), спеціаліст з китайської літератури та філософії, викладач світової літератури коледжу у Сан-Франциско та Хелен Палубинкас (Helen Palubinkas), вчителька англійської мови в школі для іммігрантів із Азії. В свою антологію вони включили твори письменників китайського, японського та філіппінського походження того часу.

У 1974 році ФрэнкЧін та Лосона Інада разом з Джеффри Полом Чаном (Jeffery Paul Chan) та Шоном Вангом (Shawn Wang) видали свою антологію "Айїїїїїї! Антологія азіато-американських письменників" (Аїїїїїїї! An Anthology of Asian-American Writers, 1974). Редактори цієї антології активно пропагували вивчення азіато-американської літератури, та були активними членами групи "Проект об'єднаних азіатських ресурсів" (Combined Asian Resources Project - CARP). У 1991 році була видана ще одна збірка, куди було включено вже авторів тільки китайського та японського походження. Називалась вона "Великий айїїїїїї! Антологія китайсько-американської та японо-американської літератури" [10]. У передмові до своєї першої антології редактори наголошували на відмінностях творчості азіато-американських письменників, які "нав'язували білу культуру та зображували жовтого чоловіка, що кричить "Айїїїїїї!". Також у своєму маніфесті група "Айїїїїїї!" вперше намагається переосмислити феномен ідентичності азіато-американця. Представники групи заперечують саме поняття "подвійної ідентичності" та "переходу із однієї культури в іншу". Вони декларують існування певного особливого сприйняття: не азіатського та не біло-американського. Об'єднуючою характеристикою азіато-американської ідентичності вважали "групове виключення" із американського соціуму [10].

Першою критичною працею, що пропонувала аналіз азіато-американської літератури є книга Елейн Кім (Elaine Kim) "Азіато-американська література. Введення у твори та їх соціальний контекст" (Asian American Literature. An Introduction to the Writings and their Social Context, 1982). Елейн Кім концентрує увагу на взаємодії літературних творів та соціальних обставин, що мали місце в період написання цих творів. Дослідниця стверджувала, що існує "унітарна азіато-американська ідентичність". Такий підхід, який розділяли як дослідниця Елейн Кім, так і представники групи "Айїїїїїї!", існував і був актуальним до початку 1980-х років, після чого він піддається переосмисленню. Так у 1992 році у своїй праці "Читаючи літератури азіатської Америки" (Reading the Literatures of Asian America) Елейн Кім пояснює, що в її першій книзі "культурний націоналізм" був необхідний для того, щоб визначити та відокремити азіато-

американську літературу, а на сучасному етапі акцент необхідно поставити на індивідуальності [17].

Патріція Чу, автор праці "Асиміляція азіатів. Гендерні стратегії авторства в азіатській Америці" (*Assimilating Asians. Gendered Strategies of Authorship in Asian America*, 2000), відмовляється від моделі "двоїстої особистості", яка створює суб'єкт, що не може примирити азіатську та американську половини власного "я". Дослідниця вважає ці два аспекти органічно пов'язаними між собою [11].

Схожу думку висловлює Рейчел Лі в праці "Америци азіато-американської літератури. Гендерні оповіді нації та транснації" (*The Americas of Asian American Literature: Gendered Fiction of Nation and Transnation*, 1999). Авторка виходить з такого міркування, що "стать та сексуальність є основними поняттями, в яких азіато-американські письменники намагаються досягнути Америки та пишуть про неї". Також вона зауважує, що поділ азіато-американської ідентичності на азіатську та американську є фальшивим, адже ці дві частини не можуть знаходитись у опозиції по відношенню одна до одної, але можуть лише накладатись одна на одну, та неминуче знаходяться у взаємодії [13].

Таким чином, можна говорити про те, що такі терміни, як "мультикультуральний письменник", "бікультурний письменник", або "дефісний письменник" є менш вдалим, адже вони вказують на плюралізм культур, що складають одну особистість, але не відображають їхньої взаємодії. З цієї точки зору, більш підходящим буде "транскультуральний" або "гібридний".

"Гібридних" письменників можна умовно поділити на три групи:

- Письменники-мігранти. До цієї групи можна віднести тих, хто назавжди кинув одну країну, і вкоренився в новій. Якою б не була причина цього переїзду, такі письменники можуть бути схильні до відчуття ностальгії та самотності. Їхня творчість не може не відображати вплив таких настроїв.

- Друга група – це постколоніальні письменники та письменники, що належать певній національній діаспорі. Проблематика творчості таких письменників, напевне, буде відрізнятися акцентуванням на питаннях расової нерівності, боротьби за свої права у суспільстві.

- До третьої групи можна віднести письменників, які є транскультуральними не за обставинами, а за власним вибором і бажанням. Це люди, які обрали для своєї творчості не рідну мову, бо інша мова та інша культура стала їм близька. Творчість таких письменників є маловивченою, та цікава насамперед тим, як ці письменники себе ідентифікують, яке місце посідають в культурі та літературі обох країн, в той час, коли на них не тисне стереотип "мігранта" або "представника діаспори".

В сучасному японському літературному просторі особливу увагу до себе привертають письменники, які зберігають культурні коди японської культури завдяки тривалому проживанню за кордоном, набули рис носіїв іншої культурної спільноти та свідомо приймають норми і правила поведінки, мову, систему цінностей культурної традиції, яка переважає на території їх проживання. Зіткнення з нерідною культурою сприяє критичному її сприйняттю та осмисленню, а також переосмисленню культури рідної. Позиція бікультурного письменника в соціумі та його творів у літературному просторі носить маргінальний характер, і рідна культура перестав існувати у звичному для нього вигляді, але й бачення нової культури різниться від бачення її носіїв. Дослідження проблематики бікультурної творчості сучасних японських письменників дозволяють переосмислити літературну традицію репрезентації образу Японії на Заході та

дискурсивні іміджі "японськості" ("japanism"), що вже сформовані в літературній думці.

Яскравим прикладом японського крос-культурного письменника є письменниця Йоко Тавада, яка навчалась і проживає наразі в Німеччині. На її рахунок багаточисленні твори, написані як японською, так і німецькою мовами. Письменниця отримала визнання на теренах Німеччини: Премія міста Гамбург (1990), Медаль Гете (2005), Премія Альберта фон Шаміссо (1996). Звісно ж, її творчість була високо оцінена і на батьківщині, в Японії: Премія Акутаґави (1993), Премія Танідзакі (2003) та Премія Мурасакі Шікібу (2011).

Йоко Тавада – як феномен кроскультурного письменника зацікавила багатьох дослідників, в числі яких Doug Slaymaker, Christina Kraenzle, Bettina Brandt. У роботі "YokoTawada: Voices from Everywhere" (2007) дослідник Doug Slaymaker говорить про абсолютно нову японську прозу, яка, можливо, не відповідає очікуванням західного читача через "брак японськості", але, завдяки присутності кодів іншої культури та своєрідній інтерпретації стереотипів власної (японської) культури відкриває світові справжню сучасну Японію. Робота під назвою "Mobility, space and subjectivity: Yoko Tawada and German-language transnational literature" (2004) дослідниці Christina Kraenzle піднімає проблеми дихотомії "Свій/Чужий" у творчості Йоко Тавада. Це обумовлено в першу чергу актуалізацією питання національної ідентичності та крос-культурної взаємодії як особливого варіанту позиціонування себе в міжкультурному дискурсі, специфічний спосіб ставлення до "Своїх" та "Чужих". Комунікативна успішність сучасного діалогу культур значною мірою визначається тим, як будуть реалізовані ресурси толерантності у ставленні до Іншого. Особливої уваги варті такі твори Йоко Тавада як "Наречена собаки" ("犬婿入り", 2003 ) та "Підозрілі пасажири твоїх нічних потягів" ("容疑者の夜行列車", 2002), в яких можна прослідити механізми формування власної ідентичності через осмислення образу "Іншого". В героїні роману "Підозрілі пасажири..." – японська танцівниця, яка гастролює Європою. Цей художній текст, наче калейдоскоп, складається з опису культури різних країн, людей інших культур. Героїня весь час відчуває себе зайвою, перетворюється на чоловіка, опиняється в нетипових для японця комунікативних ситуаціях, віддає гроші незнайомцю, порушує закон. "Люди тут не витрачають час дарма: вони фліртують, говорять компліменти, їм добре і без автобусу, але ти не спроможна розділити їхню радість. Замість того, щоб пливати за течією, довірити корабель капітанові, ти приковуєш своє життя до розкладу, мрієш про потяги, що ходять точно за графіком..." [18, с. 28]. Вважається, що любов до точного розкладу є особливістю японської культури. Споглядаючи за людьми інших культур і їх побутом, героїня художнього твору якщо не руйнує, то маркує цей культурний стереотип.

В цьому творі ми бачимо героїню – етнічну японку, яка постійно спілкується із представниками різних країн та культур. В тексті зустрічаються такі комунікативні ситуації, які дозволяють нам краще зрозуміти деякі культурні стереотипи, пов'язані із японцями та їх світосприйняттям. Співпрацюючи із берлінським балетмейстером, японська танцівниця відчуває труднощі через те, що балетмейстер торкається її, виправляючи її постань, або пояснюючи, як рухатись. "А ще це підборіддя... Нехай би сказав: повернись так, чи інакше. А то ж наказує підняти підборіддя вище, а сам для кращого розуміння поплескає по щокам. Ні, зовсім не боляче. Але щоки все одно горять. А одного разу ти навіть ледь не плюнула йому в пику" [18, с. 74]. Саме в такій взаємодії представників двох різних культур можна спостерігати, як стереотипи функціонують в якості комунікативних кодів, які форму-

ють загальне уявлення про фізичні, моральні, інтелектуальні особливості носіїв цих культур.

Поява в сучасній японській літературі письменників-іноземців – феномен, який викликає особливу зацікавленість з боку дослідників та літературних критиків.

Американець Лафкадіо Херн (1850-1904) вважається першим іноземцем, який обрав японську мову мовою літературної творчості. І вже наприкінці ХХ ст. кількість подібних випадків відчутно збільшилась. Серед таких письменників варто відзначити американця Хідео Леві, китайця Янг І, південнокорейця Ян Соґіру, швейцарця Давіда Зопетті. Майже всі вони професійні сходознавці, що навчалися у Японії та довгий час досліджували її мову, культуру та літературу. Попри те, що япономовні тексти письменників-іноземців є надзвичайно важливим феноменом з погляду інтеграції Японії у світові процеси, їхня творчість наразі є маловивченою. Таких письменників називають "гібридними", використовуючи цей термін за Г. Бгабгою на позначення психоаналітичної, а не расової ознаки. Такі дослідники, як Джанг Лі [14] та Тереса Ватанабе [19] у працях відмічають, що письменники-іноземці своєю творчістю змушують переосмислити стереотипне уявлення про унікальність японської культури та вийти за межі дуальності "Свого/Чужого", порушуючи актуальні проблеми з особливої точки зору, яка притаманна саме бікультурним письменникам. Так, Нумано Міцуйоші у передмові до збірки "Він" пише про творчість Ян Соґіру: "Завдяки безжалісному погляду, яким автор побачив наше суспільство, японська література стала різноманітнішою та багатшою" [7].

Художній білінгвізм – явище складне і багатоаспектне. З лінгвістичним підходом до вивчення білінгвізму тісно пов'язаний і психологічний аспект, в якому вивчаються індивідуальні здібності мовця до оволодіння ним другою мовою, а також паралельне співіснування у свідомості людини двох чи більше мовних систем.

Унікальність свідомості білінгва можна пояснити за допомогою діалогічного концепту свідомості, який було розроблено російським вченим М. Бахтіним. За його теорією, свідомість людини є соціальною за своєю природою. Спосіб існування людської свідомості є діалогічним, тобто свідомість кожної конкретної людини формується у співвідношенні до свідомості інших людей. Таким чином, у процесі формування свідомості білінгва відбувається постійний діалог із свідомостями носіїв іншої мови. Отже, білінгв є носієм двох культур і двох мов, і усвідомлює себе як бікультурна та білінгвальна особистість. Ці дві культури і дві мови існують у свідомості білінгва не як ізольовані окремі утворення, а як унікальна єдність [1, с. 54-205].

Сприйняття і усвідомлення японської культури письменником-іноземцем заслугує найдокладнішого вивчення, адже в творчості такого письменника ми можемо спостерігати механізм осмислення японської культури людиною, що не є носієм цієї культури, і водночас не є чужинцем. Наприклад, письменник Дж. Грін, який писав англійською і французькою мовами і дитинство якого пройшло у франкомовному оточенні, згадував, що коли він вирішив описати своє дитинство англійською мовою, його спогади набули зовсім іншого характеру. "Було таке відчуття, ніби пишучи англійською, я став зовсім іншою людиною. Інша послідовність думок, інші інтерпретації ідей зароджувалися в моїй свідомості. Бракувало подібності між моїми творами французькою і тим, що я тільки-но написав англійською, а отже, виникав сумнів – чи був автор цих творів однією людиною" [16, с. 6-8].

Незважаючи на брак літературознавчих досліджень творчості япономовних письменників-іноземців, можна

сміливо сказати, що вони мають успіх у читача та позитивні відгуки літературних критиків. Відомий літературознавець Міцуйоші Нумано вважає, що багатомовність таких письменників як Хідео Леві та Ян Соґіру є важливою складовою їхнього успіху, оскільки служить своєрідною призмою, дозволяючи сфокусувати погляд на актуальних проблемах, які не привертають увагу письменників-монолінгвів. Поява білінгвальних письменників, а зокрема іноземців, які пишуть художні твори японською мовою, виводить японську літературу на новий оберток розвитку, змушує уважніше придивитись до того, що стоїть за стереотипними уявленнями про японську культуру та суспільство. Дебютний твір Хідео Леві "Кі-мната, де не чути зоряно-смугового прапору" (1992) порушує низку проблем, з якими стикається людина, що потрапила до незвичного середовища та знаходиться у пошуках власної ідентичності. Головний герой роману – американський підліток, який мешкає в Йокогамі й весь час порівнює і зіставляє себе з іншими носіями японської культури, шукаючи спільності та розбіжності. Його власний вигляд здається йому недоладним, йому весь час кортить стати таким, як інші, змішатись із натовпом, не відрізнятись від оточуючих, він відчуває складнощі у спілкуванні з іншими. "Варто було Бенові заговорити з кимось на Шінджюку, як у нього відразу ж виникали проблеми. Тільки-но його співрозмовник усвідомлював, що Бен говорить японською, відразу ж йому на лиці відбивалось звичне у таких випадках здивування. Цей подив, здавалось, заліплював японцеві вуха, тому що далі він вже нічого не чув.... Його дивував сам факт того, що Бен взагалі говорить японською" [21, с. 20]. Мовний бар'єр може завадити спілкуванню не тільки у випадку, коли один із співрозмовників не володіє мовою іншого, але і тоді, коли стереотипне уявлення, наприклад, японця про те, що іноземець не може говорити японською, заважає йому спрямувати свою увагу на зміст висловлювання. Головний герой роману Хідео Леві хоче бути почутим, і неможливість здійснення цього бажання відбивається на його сприйнятті японського суспільства як чужого та дещо ворожого: "Бен відчував на собі про минуці погляди. Здавалось, вони питали його: "А ти що тут робиш?" Пильна увага давила на нього. Раптом йому закортіло зникнути, щоб не відчувати цього палючого сорому" [21, с. 82].

Хоча основною мовою роману є японська, автор "домішує" в текст англійські та китайські фрази й слова, тож текст роману представляє собою сплав японської, китайської та англійської мов, що дозволяє ще краще розкрити специфічне бачення Японії іноземцем та передати таким чином відтінки сприйняття дійсності мультикультуральної людини.

Проблеми трансформації мови мультикультуральної літератури, в якій закладені архетипи етносу, народу, національності, представляють інтерес, оскільки пов'язані із проблемою "Чужого", іншомовного слова. Чужа мова в даному випадку бере участь в усвідомленні носія однієї мови іншою, а отже, сприйнятті однієї культури іншою.

Докладніші дослідження творчості японських мультикультуральних письменників та япономовних письменників-іноземців дадуть змогу розкрити особливості реконструкції політичних, ідеологічних кліше, культурних та національних стереотипів. Стійкі уявлення про Японію як екзотизовану й загадкову країну заважають інтеграції сучасної японської літератури у міжнародний літературний простір. Переосмислення японської класичної літератури, дистанціювання від стійкого іміджу японської культури не тільки бажано, а й необхідно,

враховуючи глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасній світовій літературі.

Творчість таких мультикультуральних японських письменників як Йоко Тавада, Масахіко Шімада, Юміко Секі сприяє звільненню Японії від іміджу "японськості", руйнуючи стійкість орієнталістських стереотипів, багато у чому пов'язаних із готовністю японської культури до такої поверхневої самоекзотизації, прагненням відповідати уявленням Заходу. Японські транскультурні письменники, завдяки оволодінням іншими культурними кодами, мають змогу відкрити японську літературу світові. У япономовних текстах цих авторів ми бачимо нові засоби репрезентації Японії. Перед японськими письменниками наразі стоїть складна проблема: як перекодувати мислення західного читача на сприйняття образів сучасної Японії, як переконати відмовитись від стереотипів. У прагненні до "відокремлення" свого культурного простору кожна нація формує непримиренне ставлення до чужих мов, які розглядаються як засіб вираження чужої культури. Японська література, створена носієм іншої культури, бікультурним письменником – це абсолютно нова література, яка вимагає більш докладного вивчення.

Французький критик Жиль Делез у 1980 році писав про те, що гарний літературний твір – це твір, написаний іноземною мовою. Зазвичай письменники дійсно прагнуть відчувати певне відчуження від мови, якою творять [3]. Так, Харукі Муракамі стверджує, що, перш ніж писати, намагається "зчистити буденність мови", написати японською так, ніби вона не є його рідною. Саме певна дистанція між мовою художнього самовираження та особистістю письменника і є складовою успіху таких япономовних письменників-іноземців, як Хідео Леві, Ян Соґіру та ін. Япономовні письменники, для яких японська не є рідною роблять особливо важливий внесок у розвиток сучасної японської літератури. Такі письменники сприймаються як посередники між Сходом та Заходом, перед ними ставиться складне завдання "перекладу культур". У літературознавчому просторі набуває актуальності імагологічний підхід, коли об'єктом критико-аналітичної рефлексії стає образ-конструкт, який існує в уяві читачів та критиків, обумовлений не реальністю світобачення письменника, а читацьким очікуванням та поширеними стереотипами.

Рідна культура об'єднує людей, але в той самий час і відокремлює їх від культур інших країн. З одного боку, культура нації – це щит, який захищає її національну та культурну своєрідність, а з іншого – це величезний паркан, який ховає одну культуру від іншої. Таким чином, весь світ ділиться на "своїх", тих, що об'єднані мовою та традиціями, та "чужих", які не знають цієї мови та культурних кодів.

И. Сидоркина, препод.

Киевский национальный лингвистический университет, Киев

### ПОНЯТИЕ "ГИБРИДНЫЙ ПИСАТЕЛЬ": КУЛЬТУРНАЯ САМОИДЕНТИФИКАЦИЯ СОВРЕМЕННЫХ ЯПОНОЯЗЫЧНЫХ ТРАНСКУЛЬТУРАЛЬНЫХ ПИСАТЕЛЕЙ

*В статье изучаются проблемы исследования творчества японоязычных транскультуральных писателей. Рассматривается феномен писателя – не этнического японца, который выбрал японский язык для своего творчества, а также японского писателя, который пишет не только на японском языке, и является представителем двух культур. Представлено несколько подходов исследователей и литературных критиков к теоретическому осмыслению феномена творчества писателей с дефисной идентичностью.*

*Ключевые слова: японоязычные писатели, транскультуральные писатели, мультикультурализм, идентичность, гибридность.*

I.Sydorkina, lecturer

National Linguistic University of Kyiv, Kyiv

### THE CONCEPT OF "HYPHENATED WRITER". CULTURAL SELF-DEINITION OF MORDERN TRUNCULTURAL JAPANESE-SPEAKING WRITERS

*The article is dedicated to the research of main topics arisen in the writings of modern transcultural Japanese-speaking authors. The paper deals with the analysis of the works of non-Japanese writers who choose to write in Japanese, as well as those authors of Japanese heritage who write in foreign language too and represent more than one culture. Few approaches to theoretical evaluation of the phenomenon of authors with hyphenated identity are represented in the paper.*

*Keywords: Japanese-speaking writers, transcultural writers, multiculturalism, identity, hybridity.*

Дистанціюючись від кодів та стереотипів японської культури, такі сучасні кроскультурні японські письменники як Йоко Тавада, Хідео Леві, Тошіюкі Хоріе, Юміко Секі мають змогу висвітлити ці культурні стереотипи, відійти від них, дати можливість іноземному читачу знайти однаковості та спільності проблем та переживань людей із різних культур, радше ніж відмінності. Творчість цих письменників вимагає кращого і докладнішого аналізу для того, щоб прослідити механізми їхнього дистанціювання від власної культури та досягнути значущість кроків, які вони роблять назустріч іноземному читачу, відкриваючи світові справжню сучасну Японію.

#### Список використаних джерел

1. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности // Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1979, С. 7-180
2. Бутенина Е.М. Гибридная идентичность как литературная проблема: На материале китайско-американской женской прозы XX века: дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.00. – М., 2006.
3. Герасимова О.С., Жиль Дельоз і перспектива онтології однозначності. Мультиверсум. Філософський альманах. – К., 2005. – № 49. // Електронний ресурс. – Режим доступу: [http://www.filosof.com.ua/Jornel/M\\_49/Gerasimova.htm](http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_49/Gerasimova.htm)
4. Бабра Г. Націєрозповідність / ГоміБабра // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. – Львів, 1996, С. 559-562.
5. Кавабата Я. Красотой Японии рожденный // Кавабата Я. Избранные произведения. – М., 1993.
6. Малахов В.С. Государство, миграция и культурный плюрализм в современном мире. Материалы международной научной конференции. – М., 2011.
7. Нумано, Мицуюсі. Не только самураи: Про женоподобных японских мужчин и немножко странную литературу // ОН: Новая японская проза. – Электронный ресурс. – Режим доступу: <http://www.susi.ru/anthology/preface2.html>
8. Петрецька О.В. Поняття культурної самоідентифікації етнічних груп // Вісник АПСВ ФПУ. – 2007, №2, С.21-24.
9. Шульга Н.А. Этническая самоидентификация личности. – К., 1996.
10. Chin F. Come All Ye Asian American Writers of the Real and the Fake. – New York, 1991.
11. Chu P. Assimilating Asians. Gendered Strategies of Authorship in Asian America. Durham & London, 2000.
12. Fanon F. National Culture. The Postcolonial Studies Reader. – L.; NY., 2001.
13. Lee R. C. The Americas of Asian American Literature: Gendered Fictions of Nation and Transnation. – Princeton, N.J., 1999.
14. Li J. What Border are they crossing? A Few Sociolinguistic Issues with Foreign-born Writers of Japanese // 人文・自然研究 第5号
15. Marald E. In Transit: Aspects of Transculturalism in Janice Kulyk Keefer's Travels. – Umea, 1996.
16. Pavlenko A. Bilingual Minds: Emotional Experience, Expression and Representation / Aneta Pavlenko. – Cambridge, 2006.
17. Shirley L., Ling A.. Reading the Literatures of Asian America. – Philadelphia, 1992.
18. Tawada Y. Suspect on the Night Train. – Tokyo, 2002.
19. Watanabe T. Outsider Captures Soul of Japanese Books // Електронний ресурс. – Режим доступу: [http://articles.latimes.com/1992-11-19/news/vw-857\\_1\\_japanese-language](http://articles.latimes.com/1992-11-19/news/vw-857_1_japanese-language)
20. 井口時男. 危機と闘争—大江健三郎と中上健次. – 東京, 2004.
21. リービ英雄. 星条旗の聞こえない部屋. – 東京, 1992.

Надійшла до редколегії 30.10.14